

Bipartidismul românesc: Implicarea lui Carol I și a liderilor politici în funcționarea alternanței la guvernare (1895-1914)

Dogaru, Cosmin-Stefan

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Dogaru, C.-S. (2008). Bipartidismul românesc: Implicarea lui Carol I și a liderilor politici în funcționarea alternanței la guvernare (1895-1914). *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 10, 3-15. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-377534>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

BIPARTIDISMUL ROMÂNESC. IMPLICAREA LUI CAROL I ȘI A LIDERILOR POLITICI ÎN FUNCȚIONAREA ALTERNANȚEI LA GUVERNARE (1895-1914)

COSMIN-ȘTEFAN DOGARU

Sistemul bipartidist funcționează având la bază anumite caracteristici: existența a două mari partide, mereu aceleași, care obțin alternativ majoritatea absolută a voturilor; partidul câștigător în alegeri hotărăște să guverneze singur; alternanța la guvernare se realizează periodic, cu posibilitatea unei guvernări mai lungi (mai mult decât o singură legislatură). Pentru a se menține sistemul bipartidist, caracteristicile amintite trebuie să existe simultan¹. Mecanismul de funcționare al sistemului bipartidist nu exclude existența altor grupări sau partide politice, dar acestea au o slabă participare la viața politică.

Modelul bipartidist s-a impus pentru prima dată în Marea Britanie. În viața politică românească a fost utilizat de regele Carol I, în varianta chemării alternative la guvernare a Partidului Național Liberal și a Partidului Conservator, forțe politice de anvergură comparabilă, cu baze sociale relativ apropiate. Opțiunea regelui era justificată de dorința de a asigura un anumit echilibru de putere, în condițiile în care prevederile Constituției din 1866 îi permiteau să își asume funcția de arbitru al vieții politice românești.

Preluând o idee a lui M. Vlădescu (Ministru al Instrucțiunii și Cultelor în perioada 1904-1907) cu privire la implicarea regelui în funcționarea sistemului bipartidist din România, Al. Tzigara-Samurcaș menționa faptul că regele Carol I „a reușit, fără acte de violență, să grupeze forțele politice ale țării în două partide: partidul conservator (1880, n.n.), sub șefia lui Lascăr Catargiu, [...] și partidul liberal (1875, n.n.), sub șefia lui Ion C. Brătianu”².

Regele a urmărit permanent să păstreze alternanța la guvernare a Partidului Național Liberal și a Partidului Conservator, fără implicarea unui al treilea partid politic. În 1912, Carol I, conștient de influența politică a Partidului Conservator-

¹ GIANFRANCO PASQUINO, *Curs de știință politică*, Editura Institutul European, Iași, 2002, p. 167.

² ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ, *Din viața regelui Carol I. Mărturii Contemporane. Documente Inedite*, Fundația Regelui Carol I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 305.

Democrat, condus de Take Ionescu, îl acceptă la guvernare, alături de Partidul Conservator. Partidul Conservator-Democrat se impusese ca o forță politică importantă, un eventual al treilea partid de guvernământ, deoarece câștigase alegerile parțiale în 1910 organizate de liberali, deși avusese „de luptat cu guvernul și cu opoziția miluită a junimiștilor”³. Regele va milita însă constant pe lângă liderii celor două partide conservatoare pentru a ajunge la o colaborare, și, eventual, la o revenire a lui Take Ionescu în Partidul Conservator, ceea ce ar fi permis, într-o nouă variantă, perpetuarea sistemului de alternanță la guvernare a conservatorilor cu liberalii.

Sistemul bipartidist, deși acceptat de majoritatea oamenilor politici, era totuși contestat de o parte a acestora, mai ales din spectrul politic liberal. Vintilă Brătianu considera că e nevoie de o schimbare a sistemului de partide, prin introducerea votului universal. El menționa că „numai într-o reformă electorală, care ar strânge laolaltă pe toți cetățenii acestei țări, fără colegii censitare sau profesionale, statul nostru poate găsi întărirea de care are nevoie și o păvăză puternică împotriva acțiunii vătămătoare a oricăror partide politice inconștiente de datoria lor”⁴. Votul cenșitar făcea posibilă funcționarea sistemului bipartidist, bazat pe cele două partide de guvernământ, în timp ce votul universal ar fi permis funcționarea unui sistem pluripartidist. Schimbarea sistemului de partide nu s-a produs atunci, ci după Primul Război Mondial, când se va adopta o nouă lege electorală (1918) ce prevedea votul universal, dând posibilitatea apariției altor partide capabile de a guverna pe scena politică a țării.

Sistemul bipartidist din România a fost acceptat, la vremea respectivă, de Carol I și de oamenii politici români, ca asigurând stabilitatea politică necesară bunei funcționări a statului. Încă de la începutul domniei, Carol I și-a propus să respecte Constituția, în limitele prerogativelor pe care aceasta i le acorda, dar care îi ofereau rolul de arbitru în viața politică: numirea și revocarea miniștrilor (gestionarea succesiunii guvernamentale); convocarea, amânarea și dizolvarea Corpurilor Legiuitoare; dreptul de veto absolut, sancționarea și promulgarea legilor.

Carol I avea posibilitatea de a interveni direct în viața politică a țării și, uneori, depășea rolul de arbitru, cu scopul de a controla pasiunile politice, care puteau să ducă la instabilitate politică. În viața politică internă, domnitorul a susținut formarea partidelor politice, care să ofere țării un climat stabil, de ordine și rigoare. Carol I s-a manifestat ca adept al sistemului politic bazat pe doar două partide de guvernământ, cu forțe echilibrate, Partidul Național Liberal și Partidul Conservator, neacordând importanță altor grupări sau partide, ce puteau genera instabilitate politică.

Mecanismul alternanței a permis fiecărui partid de guvernământ să se mențină la putere în medie patru ani, măsurile adoptate în timpul unei guvernări

³ *Acțiunea*, XI, 2639, 20 aprilie 1912, p. 1.

⁴ VINTILĂ I. BRĂTIANU, *Crize de stat (1901-1907-1913)*, Institutul de Editură și Arte Grafice „Flacăra”, București, 1913, pp. 51-52.

continuând să fie aplicate de succesori, chiar dacă, teoretic, fiecare dintre cele două partide propunea o cale proprie de modernizare a țării.

În funcționarea acestui tip de alternanță organizată, un rol decisiv l-a avut regele Carol I, care a preluat modelul englez, apreciat de el foarte mult, datorită faptului că acesta asigura liniștea publică și permitea un echilibru de forțe între conservatori și liberali. Mecanismul alternanței la guvernare a conservatorilor cu liberalii s-a desăvârșit în timp, în funcție de coagularea forțelor politice participante. De la începutul domniei lui Carol I până în 1895 el a funcționat în variante incipiente, experimentale, cu perioade de guvernare inegale, cu alianțe între grupări politice (1866-1871) sau între partide și grupări politice (conservatori-junimiști, 1888-1895). Perioada analizată de noi, din 1895 până în 1914, se referă la un tip de alternanță organizată, care nu depășea patru ani (durata unei legislaturi) și cu perioade aproximativ egale de guvernare între liberali și conservatori.

Intrat în literatura de specialitate sub sintagma „rotativa guvernamentală”, sistemul chemării alternative la guvernare al celor două partide amintite, poartă în discursul contemporan sau imediat ulterior denumirea de „alternarea partidelor” (Take Ionescu); „rotațiunea partidelor” (Nicolae Filipescu); „alternanțele partidelor” (I. G. Duca); „rotativă” (N. Iorga, Constantin Argetoianu).

*

Imediat după venirea sa în țară ca domnitor, pe 10/22 mai 1866⁵, Carol I a instituit guverne de coaliție, alcătuite din diferite grupări liberale și conservatoare, care s-au dovedit însă incapabile să ofere stabilitate politică. Principele Carol credea, la vremea respectivă, în soluția cabinetelor de coaliție, sperând într-o mai bună înțelegere a liderilor politici, care să renunțe la idei și pasiuni contradictorii⁶. Colaborarea dorită de domn nu numai că nu s-a realizat, dar liberalii radicali au declanșat chiar o importantă campanie antidinastică în anul 1870. Criza s-a soluționat prin intervenția hotărâtă a principelui Carol, care îl desemnează pe Lascăr Catargiu (liderul conservatorilor) să formeze guvernul, pe 11 martie 1871⁷. Rămasă la putere timp de cinci ani, până pe 31 martie 1876, guvernarea conservatoare va pune capăt instabilității politice caracteristice primilor ani ai lui Carol I, marcând nu doar trecerea spre un regim politic puternic și stabil, ci și consolidarea domniei.

Referindu-se la situația politică a acestor ani, M. Theodorian-Carada, citat de Al. Tzigara-Samurcaș, aprecia că până în 1871, Carol I deși a aplicat strict

⁵ SORIN LIVIU DAMEAN, *Carol I al României (1866-1881)*, Editura Paideia, București, 2000, p. 58.

⁶ *Ibid.*, p. 116.

⁷ ION MAMINA, *Monarhia constituțională în România*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 303.

Constituția, nu s-a bucurat de rezultate satisfăcătoare, confruntându-se cu o instabilitate politică relativ accentuată. După 1871, Carol I convins că aplicarea strictă „a unei Constituțiuni nepotrivită cu tradiția și moravurile noastre ar fi dus țara la pieire. Fu deci silit – de acord cu toți fruntașii țării, rând pe rând – să înlocuiască regimul constituțional de până atunci, cu acel regim, așa de fericit numit de Gheorghe Panu « constituția neșcrisă a țării », regim care a îngăduit marile înfăptuiri ale glorioasei lui domnii”⁸.

În următoarea etapă a domniei lui Carol I, s-au succedat la conducerea țării două lungi guvernări: „marea guvernare liberală” (1876-1888) și cea junimist-conservatoare (1888-1895). Experiența lor l-a convins pe rege că guvernările îndelungate pot deveni periculoase; liderii ambelor partide care se succedaseră la conducere păreau să fi fost atinși de morbul guvernărilor personale.

Trei decenii de experiență politică l-au învățat pe rege că lipsa, ca și excesul de stabilitate guvernamentală pot fi la fel de periculoase. Din 1895 până în 1914, funcționarea mecanismul alternanței („rotativei guvernamentale”) ⁹ dintre cele două partide de guvernământ s-a caracterizat printr-un echilibru perfect.

*

Menținerea stabilității politice, prin pârghiile permise de Constituția țării, a fost unul dintre dezideratele constante ale domniei lui Carol. În mesajului pentru deschiderea Corpurilor Legiuitoare din 15/27 noiembrie 1866, el afirma că „numai cu acest preț (al stabilității politice, n.n.) vom putea ridica prestigiul autorității, vom introduce sincera și leala respectare a instituțiilor, a libertății bineînțelese, a legalității și a drepturilor tuturor”¹⁰. Lipsa stabilității politicii era, în concepția domnitorului, „o cauză permanentă de dezordine și o adevărată piedică pentru realizarea binelui public [...] scop la care are drept a aspira națiunea, după atâtea lupte infructuoase prin care a trecut”¹¹.

Un moment tensionat, care a afectat politica internă a țării, a fost perioada 1870-1871, când s-au înregistrat acțiuni antidinastice, culminând cu proclamarea „Republicii” de la Ploiești. Regele a amenințat atunci cu propria abdicare. Carol era nemulțumit de atmosfera antidinastică și făcea aprecieri dure la adresa poporului român: „Mă întreb adesea a cui e vina? A mea oare, care n-am cunoscut firea acestui popor, sau chiar a acestui popor care nu vrea să se lase să fie condus și nu știe să se călăuzească el însuși? Astfel, această nenorocită țară, [...] se pomenește trecând, fără tranziție, de la un regim despotic la o Constituție atât de liberală, încât nici un popor din Europa n-are alta la fel!”¹².

⁸ ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ, *op. cit.*, p. 298.

⁹ NICOLAE ISAR, *Istoria modernă a românilor, 1774/1784-1918*, Editura Universitară, București, 2006, p. 440.

¹⁰ *Cuvântările regelui Carol I*, I (1866-1886), ediție îngrijită de CONSTANTIN C. GIURESCU, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, p. 26.

¹¹ *Ibid.*, p. 137.

¹² STELIAN NEAGOE, *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular*, II (1869-1875), Editura Scripta, București, 1993, p. 140.

În acele momente, domnitorul era îndemnat de tatăl său, prințul Carol Anton, pe 29 martie/10 aprilie 1871, să se mențină ferm pe poziție, să elimine instabilitatea politică din țară: „trebuie să rezisti până la cea din urmă limită posibilă și ajuns la acel punct extrem, vei cere garanții ca din acel moment să înceapă o perioadă de stabilitate, căci a rămâne clătinat în dreapta și în stânga ca o slabă trestie și a depinde de bunăvoința fiecărui ministru nu e o pozițiune pentru un Hohenzollern”¹³.

Cât de tare afectase această criză stabilitatea politică a țării, o demonstrează menționarea ei, treizeci de ani mai târziu, în *Conservatorul*, oficiosul partidului omonim (semnificativ prin ea însăși, chiar dacă acordăm opțiunilor politice divergente ale protagoniștilor locul cuvenit): „moștenirea lăsată de liberali la 1871 era înspăimântătoare: Tronul zdruncinat; Suveranul amărât și începând a pierde încrederea în Constituția pe care jurase și în poporul care l chemase (să conducă țara, n.n.)”¹⁴.

Misiunea pe care Carol și-o asumase acceptând tronul României, îi amintea des de responsabilitățile pe care trebuia să le îndeplinească în calitate de conducător al țării. Într-un mesaj adresat Adunării Deputaților, la data de 1/13 iunie 1871, Carol afirma: „căci este timpul, după atâtea infructuoase încercări, să răspundem odată la dorința cea mai importantă a țării, care este stabilitatea; pe un tărâm fără consistență și totdeauna agitat nu se poate ridica ceva durabil”¹⁵.

Formarea guvernului conservator Lascăr Catargiu promitea stabilitatea atât de dorită de domnitor, care îi scria tatălui său, pe 17/29 iunie 1872: „se simt în fiecare zi foloasele unui guvern stabil care singur poate chezașui progresele și să ducă țara la înflorire. Atitudinea leală și sinceră a ministrului-președinte Catargiu a paralizat agitația partidelor, cu atât mai mult [cu cât] nu mai au chestiuni arzătoare de exploatat”¹⁶. Sau câteva luni mai târziu, pe 18/30 noiembrie 1872: „Catargiu merită toată recunoștința pentru purtarea sa sinceră și marile servicii aduse. Nici nu-ți poți închipui cât de mult i-a folosit țării stabilitatea”. Aceasta nu presupunea excluderea opțiunilor de altă culoare politică, ci doar asigurarea echilibrului între partidul de guvernământ și opoziție: „firește că opoziția e și ea acum, ceea ce-i chiar folositor, dar ea nu mai poate decreta ministerele (guvernele)”¹⁷.

Carol a fost permanent preocupat de respectarea Constituției și de îndeplinirea misiunii cu care fusese investit de poporul său. Într-un mesaj adresat Adunării Deputaților pe 10/22 iunie 1876, Domnul afirma: „vă pot asigura la rândul meu că, pururea străin luptelor de partid, nu am în vedere decât

¹³ *Ibid.*, p. 174

¹⁴ *Conservatorul*, I, 130, 30 mai 1901, p. 1.

¹⁵ *Cuvântările regelui Carol I*, I, p. 123.

¹⁶ *Memoriile Regelui Carol I al României*, II, p. 237.

¹⁷ *Ibid.*, p. 296.

dezvoltarea și mărirea patriei noastre, prin întărirea instituțiilor constituționale, prin sincera aplicare a legilor și printr-un control eficace și imparțial al Corpurilor Legiuitoare”¹⁸. În viziunea domnului, trebuia să fie o armonie între puterile statului, care pot dezvolta „adevăratele aspirațiuni ale națiunii”¹⁹. Din această perspectivă, era adeptul sistemului bipartidist, ca garant al echilibrului. În *Memoriile* sale, Carol I aprecia organizarea conservatorilor ca partid „pe baze mai solide” și alegerea în funcția de șef al partidului a lui Lascăr Catargiu: „Alegerea lui mi-a făcut mare plăcere și m-aș bucura dacă conservatorii ar deveni capabili de guvernământ, căci liberalii nu pot sta mereu la cârma (țării, n.n.)”²⁰.

Deși în unele momente tensionate ale vieții politice românești, Carol ar fi fost tentat să-și impună propria voință și să formeze un guvern obedient, totuși era convins că acest lucru nu se putea realiza, deoarece, după cum menționa, în 1889, într-o scrisoare către Fritz von Hohenzollern, „ar fi doar un succes de moment, căci îi cunosc foarte bine pe români, de 23 de ani și ei n-ar încuviința un astfel de procedeu; aș avea forța brutală de partea mea, dar țara împotriva mea, ceea ce în această clipă ar fi un mare pericol”²¹.

După 12 ani de guvernare liberală, criticată evident de conservatori, regele Carol I decide înlocuirea acestora cu junimiștii, apropiați conservatorilor. El afirma că: „guvernul Brătianu care a fost 12 ani la cârmă nu s-a mai putut menține deoarece, toți bărbații importanți ai țării erau împotriva lui și se și perimase. Nemulțumirea s-a manifestat prin demonstrații de stradă care și-au găsit ecoul în Camere și s-au văzut siliți să pună mâna pe arme [...]. Dar eu nu am chemat „Opoziția [Unită]”, care era răspunzătoare de dezordini, ci pe oamenii devotați mie, care au fost totdeauna corecți, ca [Theodor] Rosetti, P. P. Carp, prințul Știrbei etc.[junimiștii]”²².

În corespondența sa către Fritz von Hohenzollern, Carol I amintea, pe data de 10/22 iunie 1891, despre necesitatea intervenției sale în soluționarea disputelor politice dintre partide: „din cauza disensiunilor partidelor situația politică internă este destul de grea și de aceea, mai mult ca niciodată, este nevoie de prezența mea ca să pot interveni în orice clipă”²³. În același sens, Carol I se exprima într-o scrisoare către regina Elisabeta, din 16/28 februarie 1892: „dar ochiul meu ager va trebui să vegheze, mai mult ca niciodată, ca pasiunile dezlănțuite să nu devină un pericol (pentru țară, n.n.)”²⁴.

¹⁸ *Cuvântările regelui Carol I*, I, p. 230.

¹⁹ *Ibid.*, p. 99.

²⁰ STELIAN NEAGOE, *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular*, IV (1878-1881), Editura Machiavelli, București, 1994, p. 372.

²¹ SORIN CRISTESCU, *Carol I. Corespondența privată (1878-1912)*, Editura Tritonic, București, 2005, p. 247.

²² *Ibid.*, p. 236.

²³ *Ibid.*, p. 262.

²⁴ *Ibid.*, p. 281.

Liberalii vor rămâne în opoziție timp de șapte ani, până când regele hotărăște introducerea mecanismului politic, care să asigure echilibrul de putere. Junimiștii la rândul lor, participă la guvernare cu Partidul Conservator, dar în opoziție se manifestă ca grup separat: „după cădere (1895, n.n.), nu rămân în organizația partidului, ci se retrag la clubul dumnealor, au gazeta dumnealor și se numesc „Constituționali”. Prin aceste fapte recunosc că au lucrat ca grup separat unit cu partidul conservator, atât timp cât a guvernat alături de acest partid”²⁵.

În aceste condiții, Carol I introduce alternanța la guvernare între cele două partide mari, liberalii și conservatorii, pentru a obține stabilitatea politică, dar și pentru a împiedica menținerea mai mult timp la guvernare a unuia dintre cele două partide, care ar abuza de putere și ar anula regimul parlamentar.

*

Până în 1895, Carol I a încercat să asigure o guvernare stabilă, astfel încât să poată continua modernizarea țării începută de Alexandru Ioan Cuza. Domnul a dorit să se mențină în limitele Constituției din 1866, deși o considera prea liberală, și nu a permis nici unei formațiuni politice să-și aroge o importanță covârșitoare.

Pentru a preveni situațiile de instabilitate politică, Carol I decidea înlăturarea guvernului și promovarea opoziției, acțiune pe care o pregătea cu mai mult timp înainte. Regele era adept de netăgăduit al monarhiei constituționale. În *Memoriile* sale, Candiano-Popescu povestește că, în 1887, atunci când Brătianu, din cauza sănătății sale șubrede, a cerut să rămână „numai Președinte al Consiliului, fără portofoliu și când aghiotantul favorit al regelui își dă părerea că de se prăpădește Brătianu, Carol I ar trebui să ia el dictatura, Suveranul îl taie cu aceste cuvinte: NU! Eu voi domni ca rege constituțional!”. Tot Candiano-Popescu istorisește cum, „în Italia, prin 1891, ascultând-o pe prințesa Galiera, care făcea apologia monarhiei de drept divin, Carol I a contrazis-o, arătându-i foloasele monarhiei constituționale. Socotea însă că haina constituțională trebuie croită potrivit cu statura și vârsta fiecărui popor”²⁶.

În corespondența sa cu Maria de Flandra (30 dec. 1894/1895), Carol I menționa că „actualul cabinet (condus de Lascăr Catargiu, n.n.) stă de mult la cârmă și opoziția începe să devină personală, deoarece răbdarea ei a ajuns la capăt; dar nu-i rău deloc dacă liberalii vor veni din nou la putere”²⁷.

Ferm convins de calitățile sistemului bipartidist, regele va utiliza mecanismul alternanței organizate la guvernare, din 1895 până în 1914, fiecare partid de guvernământ menținându-se la putere în medie trei-patru ani (timp de o legislatură). Transferul de putere în 1895 se realizase în alte condiții decât până atunci, prin retragerea conservatorilor de la putere și formarea unui

²⁵ *Conservatorul*, I, 255, 1 noiembrie 1901, p. 1.

²⁶ ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ, *op. cit.*, pp. 297-298.

²⁷ SORIN CRISTESCU, *op. cit.*, p. 349.

guvern, în care erau concentrate toate forțele liberale. Situația este analizată și în ziarul *Timpul*, care menționează că: „noi conservatorii inauguraserăm sistemul binefăcător prin care rotațiunea firească a partidelor la cârma Statului se face fără zguduiri violente, prin intervenirea Coroanei”²⁸.

Regele se implica activ în funcționarea alternanței la guvernare a celor două partide. Constantin Bacalbașa amintește că regele: „stând întotdeauna departe de luptele politice, cel puțin în aparență, neavând nici un fel de camarilă și nici un favorit, avea, însă, politica sa personală, care făcea tot felul de anchete [...]. Astfel, când opozițiile deveneau prea nerăbdătoare și ieșeau în stradă și convocau mari întruniri politice, regele își trimitea emisarii ca să consulte starea de spirit a publicului, gradul de surescitare a opoziției și afluența de la întruniri. Și când, după aceste rapoarte, constata că, în adevăr opinia publică a părăsit guvernul și a trecut dincolo, atunci se hotăra să schimbe regimul”²⁹.

În împrejurări favorabile, regele schimba guvernul, impunându-și voința de a domni ca rege constituțional. Când, pe 4 octombrie 1895, Carol I l-a desemnat pe D. A. Sturdza să formeze guvernul, impunându-se „rotativa guvernamentală”, prin voința suveranului³⁰, liberalii reveneau la guvernare după o opoziție de șapte ani. Astfel, „schimbarea purta și o puternică amprentă a voinței de alternanță politică”³¹.

Titu Maiorescu considera că guvernul liberal din 1895, condus de D. A. Sturdza, nu poate fi numit guvern personal, eroare făcută până atunci de către liberali, ci, „din contră, sunt dator să-l recunosc minister constituțional corect”³².

O bună caracterizare a lui Carol I era realizată în epocă de Alexandru Tzigara-Samurcaș, care afirma că: „trata deopotrivă pe toți oamenii politici români: fără simpatie, nici antipatie, ci numai pentru utilitatea lor politică. El primea ca miniștrii chiar pe aceia dintre oamenii politici care îl combătuseră și ofensaseră personal. Dar fără ezitare, când crezu nemerit din punct de vedere politic, el lăsa să cadă chiar pe Brătianu, căruia îi datora Coroana. El guverna strict parlamentar și totuși exercita o foarte puternică influență, nu numai asupra mersului afacerilor externe, ci chiar asupra politicii din lăuntru a țării”³³.

Nicolae Iorga analizând domnia lui Carol I considera că acesta s-a adaptat realităților politice românești și a încercat să le folosească în scopul acelu

²⁸ *Timpul*, 21, 43, 25 februarie (9 martie) 1899, p. 1.

²⁹ CONSTANTIN BACALBAȘA, *Bucureștii de altă dată*, II (1885-1900), Editura Ziarului „Universul”, Soc. Anonimă, București, 1928, p. 249.

³⁰ IOAN SCURTU, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, I, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 167.

³¹ TITU MAIORESCU, *Însemnări zilnice*, apud APOSTOL STAN, *Putere politică și democrație în România (1859-1918)*, Editura Albatros, București, 1995, p. 222.

³² TITU MAIORESCU, *Discursuri parlamentare*, V (1895-1899), Editura Albatros, București, 2003, p. 65.

³³ ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ, *op. cit.*, p. 321.

echilibru de putere dorit. El menționează: „Carol I găsește o boierime mândră, deprinsă a da din sânul ei pe domni și a-i răsturna după plac. Ani întregi de zile îi suferise atacurile, îi descoperise conspirațiile, învățase a-i cunoaște intrigile. În tot acest timp, acela care, la 1871, după cele mai grele ofense, se hotărâse a abdica, se convinsese că o astfel de clasă, solid sprijinită pe pământul ereditar, [...], nu poate fi distrusă. El căută atunci s-o întrebuințeze pe rând prin sistemul, împrumutat din Prusia, guvernată odinioară de tatăl său Carol Anton, al celor două partide succedându-le la putere fără prea multă luptă și fără zgomot prea mult”³⁴.

Motivele înlocuirii partidului aflat la guvernare cu cel din opoziție pot fi multiple și de naturi diferite. Puteau ține strict de aspecte ale guvernării (dificultățile adoptării bugetului, de exemplu) sau puteau fi legate de crize interne de partid (uneori provocate, alteori doar speculate de rege). Pe 7/19 ianuarie 1899, Carol I îi comunica principelui Ferdinand astfel: „am făcut cunoscut partidului liberal că aștept de la el ca până la 1 aprilie să dea mie și țării un buget echilibrat. Dacă ei, din cauza discordiei, nu sunt în stare să facă asta, atunci trebuie ca opoziția conservatoare să împlinească această datorie”³⁵.

Carol I contribuia și el la scăderea popularității partidului de guvernământ, în unele situații. Un exemplu îl constituie schimbarea guvernului din 1901, despre care regele menționa într-o scrisoare către Maria de Flandra, din 15/28 februarie 1901, că: „de luni de zile am determinat o criză ministerială latentă în partidul conservator, [care] s-a scindat în două grupuri, care se luptau pentru putere [...]. Deoarece el (P. P. Carp, n.n.) a fost doborât printr-o intrigă a tovarășilor săi de partid i-am chemat pe liberali și am dizolvat Camerele”³⁶.

Mecanismul propus de Carol I era apreciat de contemporani ca fiind inspirat din modelul politic englez. Constantin Bacalbașa afirma astfel: „cât timp erau, față în față, în rivalitate numai cele două mari partide de guvern, după idealul englez al regelui Carol, competițiunea era mare [...]. Ivirea partidului conservator, zis constituțional, de sub șefia lui Petre Carp, a înzecit goana după recrutarea partizanilor [...]. Când mai târziu, se va înființa și partidul democrat sub șefia lui Take Ionescu (1908, n.n.), va fi apogeul în dezastru”³⁷. Carol I dorea să mențină doar două partide de guvernământ, fără intervenția unui al treilea partid politic. Regele a menținut un echilibru între cele două partide care aveau ideologii diferite, dar aceeași dorință de modernizare a țării: „Regele Carol făcuse tot ce-i stase prin putință pentru a împiedica înrădăcinarea și progresul oricărei formațiuni care ar fi deranjat alternanța celor două partide”³⁸.

³⁴ NICOLAE IORGA, *Supt trei regi. România contemporană de la 1904 la 1930. Istoria unei lupte pentru un ideal moral și național*, ediție îngrijită, note și comentarii de VALERIU RÂPEANU și SANDA RÂPEANU, Editura Pro, București, 1999, p. 26.

³⁵ SORIN CRISTESCU, *op. cit.*, p. 375.

³⁶ *Ibid.*, p. 395.

³⁷ CONSTANTIN BACALBAȘA, *Bucureștii de altă dată*, III (1901-1910), ediția a II-a, Editura Ziarului „Universul” S. A., București, 1936, p. 58.

³⁸ NICOLAE IORGA, *op. cit.*, p. 27.

În unele situații, regele se implica în schimbarea guvernului, deoarece opoziția devenea prea virulentă la adresa celor de la guvernare. În 1904, când în Partidul Național Liberal exista o atmosferă tensionată, generată de impunerea la conducere a lui Ionel Brătianu, Carol I demite guvernul „spre a liniști opoziția conservatoare, dându-i puterea”³⁹. În trei zile „regele aviza” ceea ce însemna că „regele făcea cele din urmă încercări spre a-și alege guvernul ce-i convenea [...]”. De cele mai multe ori răgazul de trei zile era numai o formalitate menită să nu-i trădeze ideea preconcepută, căci de fapt, guvernul cel nou era de luni de zile hotărât în mintea sa⁴⁰.

Regele Carol I utiliza formule de adresare, de tipul „guvernul Meu” în Mesajul Tronului către Corpurile Legiuitoare, rostit cu ocazia deschiderii sesiunilor parlamentare sau în răspunsurile către Adunarea Deputaților sau Senat, cu diferite ocazii. De exemplu, în răspunsul adresat Adunării Deputaților din 14/26 decembrie 1897, regele afirma: „nu mă îndoiesc că dumneavoastră veți da tot sprijinul guvernului Meu și veți lua îndeaproape cercetare diferitele legi supuse la dezbaterile dumneavoastră, astfel ca sesiunea actuală să fie bogată în lucrări folositoare pentru Statul român”⁴¹. Sintagma „guvernul Meu”, utilizată de Carol I scotea în evidență rolul său și al instituției pe care o reprezenta în cadrul statului român.

Un moment important în funcționarea alternanței instituite în viață politică românească, îl reprezintă formarea Partidul Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu, apreciat de Constantin Bacalbașa ca fiind un pericol pentru cele două partide de guvernământ: „dar clădirea sa era pe nisip, celelalte două partide simțindu-se deopotrivă amenințate, puseră piciorul în prag, iar regele Carol nu vrea să iasă din tradiție. El nu cunoștea decât cele două partide clasice”⁴². Regele schimba guvernul liberal pentru a menține regimul constituțional și pentru a păstra un echilibru între cele două formațiuni politice ale țării. Într-o scrisoare către Maria de Flandra, din 2/15 ianuarie 1910, Carol menționa: „după părerea mea, ar fi de dorit ca liberalii să câștige în următoarele alegeri, ca să aducă un sânge proaspăt în arterele vieții politice. Este întotdeauna dăunător când într-un stat constituțional un partid dispune de putere prea multă vreme”⁴³.

În 1912 au loc manifestații ale opoziției față de guvernul condus de P. P. Carp. Regele dorea însă liniște internă și nu menținerea la putere a un partid incapabil⁴⁴. Frunzașii opoziției acționau pentru a-l convinge pe Carol să-i cheme la guvernare, iar regele, în acest sens, consimțea formarea unui guvern de colaborare între conservatori și conservatori-democrați sub președinția lui Titu Maiorescu⁴⁵.

³⁹ CONSTANTIN BACALBAȘA, *op. cit.*, III, ed. 1936, p. 88.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 91.

⁴¹ *Cuvântările regelui Carol I*, II, p. 203.

⁴² CONSTANTIN BACALBAȘA, *op. cit.*, III, ed. 1936, p. 201.

⁴³ SORIN CRISTESCU, *op. cit.*, p. 467.

⁴⁴ CONSTANTIN BACALBAȘA, *op. cit.*, IV (1910-1914), ed. 1936, p. 46.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 104.

Funcționarea alternanței între Partidul Național Liberal și Partidul Conservator se apropia însă de sfârșit, în condițiile în care: „această combinație consfințește [...] existența celui de-al treilea partid, pe care regele Carol I l-a admis cu cea mai mare părere de rău”⁴⁶.

*

În anii 1895-1914 Carol I s-a comportat ca un rege constituțional, bazându-se pe prevederile Constituției din 1866 și s-a implicat în viața politică a țării, fapt remarcat și apreciat de către politicienii contemporani.

Alexandru Lahovari menționa într-un discurs ținut pe 24 februarie 1886 (în timpul guvernării liberale): „singurul factor constituțional care mai poate da o soluțiune legală unei situațiuni aproape disperate [este] Majestatea Sa Regele! [...] Trebuie să ne adresăm către Majestatea Sa cu tot respectul ce datorăm către cel mai înalt demnitar al Statului român [...]. A fi constituțional vrea să zică a respecta Constituțiunea în toată întregimea sa [...]. Majestatea Sa Regele cum îl cunosc eu, va face dreptate țării; are simțul cel mai înalt al prerogativelor sale, dar știe că prerogativele cele mai înalte trag după sine datoriile cele mai strâmte”⁴⁷.

În viziunea lui Lahovari disputele dintre liberali și conservatori sunt considerate elemente obișnuite din sistemul politic românesc. Fiecare dintre cele două partide politice lupta pentru a guverna pe baza programului propriu contribuind la prosperitatea țării. Pe plan extern, indiferent de ideologia pe care o aveau, politicienii se comportau ca români, erau patrioți: „dacă în luptele noastre suntem albi și roșii, în fața străinilor, în fața drepturilor țării, nu suntem decât români”⁴⁸.

Petre P. Carp, lider junimist, aprecia că „un guvern este constituțional, întâi când îl numește Regele, al doilea când îl menține Parlamentul”⁴⁹. Iar Take Ionescu, într-un discurs ținut pe 14 noiembrie 1896, la Iași, caracteriza mecanismul politic astfel: „prin alternarea partidelor nu înțeleg o operațiune pur mecanică, care de exemplu ar hotărî ca un guvern să stea cinci ani la guvernare și din cinci în cinci ani s-ar schimba; nu, prin alternarea la guvern a partidelor înțeleg înlocuirea partidului când i s-a istovit puterea de lucru, prin partidul care este plin de viață și de putere”⁵⁰. El era adeptul alternanței între cele două partide de guvernământ, modalitate pe care o considera indispensabilă vieții politice românești. În 1897, el critica partidul liberal deoarece „a crezut că guvernământul acestei țări îl are el prin drept divin; că guvernul i se cuvine

⁴⁶ *Ibid.*, p. 105.

⁴⁷ ALEXANDRU LAHOVARI, *Discursuri politice*, Tipografia și Fonderia de Litere DOR. P. CUCU, București, 1905, p. 92.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 150.

⁴⁹ P. P. CARP, *Discursuri parlamentare*, ediție îngrijită de MARCEL DUȚĂ, studiu introductiv de ION BULEI, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, București, 2000, p. 359.

⁵⁰ TAKE IONESCU, *Discursuri politice*, III (1896-1899), publicate prin îngrijirea lui CRISTU S. NEGOESCU, Editura Librăriei Socecu & Comp. București, 1903, pp. 32-33.

numai lui și că ori de câte ori conservatorii sunt la putere, este un fel de uzurpațiune”⁵¹. De asemenea, Take Ionescu aprecia că „deosebirea dintre partide este așa încât unul să poată continua munca celuilalt”⁵².

Nicolae Filipescu, lider conservator, menționa într-un discurs ținut în 29 ianuarie 1897: „partidul liberal a venit la putere nu prin meritul său, ci printr-o necesitate constituțională, prin efectul mecanismului nostru politic, care impune rotațiunea partidelor”⁵³. El aprecia că istoria politică românească are la bază sistemul bipartidist, care cuprindea partidele liberal și conservator. Filipescu era adeptul bipartidismului, astfel încât când „unul retrăgându-se de la putere să fie altul pregătit pentru a-i lua moștenirea”; în viziunea lui „multiplicitatea partidelor nu poate decât să multiplice ocaziunile de favoritism pentru rege și cauzele de nemulțumire pentru partide”⁵⁴.

George Gr. Cantacuzino, președinte al Partidului Conservator, menționa, în mai 1899, necesitatea alternanței între cele două forțe politice: „Odată căzut guvernul liberal, prin ordinea firească a lucrurilor, a venit la putere partidul conservator. Prin ordinea firească, domnilor, căci fără succesiunea regulată a partidelor la guvern, sistemul parlamentar ar fi cea mai nesuferită dintre tiranii, tirania anonimă [...]. Eram dar, domnilor, în dreptul meu să vă zic că într-un mod firesc, când partidul liberal n’a mai putut conduce Statul, a venit rândul partidului conservator, după cum în ziua în care noi nu vom mai putea duce carul Statului - va veni firește rândul partidului liberal”⁵⁵. Tot Cantacuzino se exprima în favoarea menținerii alternanței celor două partide, fără intervenția unui al treilea partid la guvernare. Funcționarea alternanței la guvernare o considera benefică pentru evoluția statului: „din colaborarea succesivă a partidelor liberal și conservator, a ieșit România modernă”⁵⁶.

Titu Maiorescu, junimist, considera că „e de esența sistemului constituțional ca să existe cel puțin două partide [...]. Dacă nu există, putem avea un cazarism democratic, dar sistem parlamentar nu avem”⁵⁷. El era de acord cu funcționarea alternanței într-un stat constituțional, considerând că o măsură legislativă adoptată de un partid ar trebui menținută de celălalt partid, când ajunge la guvernare, astfel încât binele comun să primeze în fața diferențelor ideologice și a intereselor de partid ⁵⁸.

⁵¹ *Ibid.*, p. 106.

⁵² *Ibid.*, p. 107.

⁵³ NICOLAE FILIPESCU, *Discursuri politice*, I (1888-1901), publicate de NICOLAE PANDELEA, Institutul de Arte Grafice „Minerva”, București, 1912, p. 234.

⁵⁴ *Idem*, „Partidele politice”, Cinci articole apărute în *Timpul*, Tipografia Săvoiu & Lăzăreanu, București, 1890, p. 13.

⁵⁵ *Constituționalul*, X, 2865, 18 mai 1899.

⁵⁶ *Conservatorul*, XI, 1, 1 ianuarie 1911, p. 1.

⁵⁷ TITU MAIORESCU, *op. cit.*, p. 72.

⁵⁸ *Ibid.*, pp. 98-99.

În analiza pe care o face vieții politice românești din această perioadă, Constantin Argetoianu, membru al Partidului Conservator din 1913, menționa dorința regelui Carol I de a folosi alternativ la guvernare cele două partide conservator și liberal, pentru a consolida regimul politic existent. Atunci când regele simțea că unul dintre cele două partide era slăbit, din cauza intrigilor personale sau a unui șef fără autoritate, dorea să întărească acel partid pentru a susține concurența cu celălalt partid. În 1913, Partidul Conservator se afla într-o astfel de situație „și cum era convins (regele, n.n.) că campania balcanică se va termina printr-un mare succes pentru noi, a vrut ca acest succes să fie înregistrat de Partidul Conservator, în afară de orice contribuție a Partidului Liberal”⁵⁹. În același sens, Argetoianu afirma că „alegerile (viitoare alegeri din 1914, n.n.) se prezentau ca foarte grele pentru partidul nostru. Mai întâi pentru că liberalii trebuia să le câștige (așa cereau „rotativa” și planurile regelui Carol I) și erau hotărâți să facă tot ca să le câștige”⁶⁰. Argetoianu era de părere că după moartea regelui Carol situația politică românească s-a schimbat, deoarece regele Ferdinand putea fi influențat de unii lideri politici, precum Ionel Brătianu.

Mecanismul politic al „rotativei guvernamentale” este evidențiat și de liderul liberal D.A. Sturdza, care amintea că atunci „când conservatorii se prăbușeau, nu putea Regele să lase ca și țara să se prăbușească cu ei, din iubire platonicească către partidul conservator [...]; „S-au prăbușit! și când Regele ne-a chemat, eram gata cu toții, uniți și disciplinați, să răspundem la apelul Suveranului”⁶¹.

Un alt lider liberal, adept al alternanței celor două partide de guvernământ, Vasile Lascăr, menționa într-un ședință a Camerei din 25 martie 1901, referitor la Partidul Conservator, obligat să se retragă de la guvernare, măcinat de lupte interne: „noi îi dorim din toată inima să se reîntrească și să devină un partid puternic de guvernământ, care să fie în stare a lua în mână conducerea afacerilor Statului, atunci când noi nu vom mai putea merge înainte și să ducă mai departe opera începută de liberali”⁶². El era de aceeași părere cu Take Ionescu referitor la utilitatea alternanței la guvernare a celor două partide, reformele și legile adoptate de un partid politic urmând să fie aplicate și de celălalt partid când ajunge la putere, pentru ca opera de modernizare să poată continua. Alternanța era astfel necesară nu numai pentru menținerea echilibrului între forțele politice importante ale statului, ci și pentru asigurarea progresului țării.

Rolul regimului constituțional românesc este ilustrat și de Vintilă Brătianu, care aprecia faptul că în timpul opoziției un partid politic trebuie să fie „un agent de control al puterii executive”, „în stare să cerceteze soluțiile aduse de adversari, să le combată, când nu (le) găsesc bune, să le opună altele chiar”⁶³.

⁵⁹ CONSTANTIN ARGETOIANU, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, I (1888-1898; 1913-1916), ediție îngrijită de ION ARDELEANU, Editura Albatros, București, 1991, p. 34.

⁶⁰ *Ibid.*, pag. 52.

⁶¹ D.A. STURDZA, *Discurs rostit la 13 octombrie 1895 la Iași*, București, Tipografia Voința Națională, București, 1895, p. 43.

⁶² VASILE LASCĂR, *Discursuri politice*, adunate și adnotate de M. THEODORIAN-CARADA, I, Noua Tipografie Profesională, Dimitrie C. Ionescu, București, 1912, p. 401.

⁶³ VINTILĂ I. C. BRĂTIANU, *Scrieri și cuvântări*, publicate de G. MARINESCU și C. GRECESCU, I (17 iunie 1899-31 decembrie 1906), Imprimeriile Independența, București, 1937, p. 374.

I. G. Duca amintea că la sfârșitul anului 1913, atunci când, conservatorii, divizați de lupte între lideri, nu se mai puteau menține la guvernare, liberalii se pregăteau să preia puterea: „pe când guvernul (conservator, n.n.) își pregătea astfel lichidarea, noi pregăteam pe îndelete venirea la putere. O, dulci vremuri ale alternanțelor partidelor, cu atâta artă transformate de Regele Carol în dogmă de guvernare”⁶⁴.

Șeful Partidului Național Liberal, Ion I. C. Brătianu, aprecia regimul constituțional și funcționarea alternanței, afirmând în 1910: „noi voim ca regimul reprezentativ să fie sincer și puternic viețuitor în stat”. Propunerea altor lideri politici ca liberalii să formeze un cartel electoral cu guvernul a fost respinsă de I. I. C. Brătianu, deoarece chiar dacă o astfel de practică s-a realizat în alte state, s-a ajuns la „calamități și catastrofe”⁶⁵.

Nicolae Iorga aprecia rolul regelui în funcționarea regimului constituțional și în impunerea alternanței celor două partide la guvernare, fără intervenția unui al treilea partid. Iorga amintea că intrarea socialiștilor în Partidul Național Liberal a însemnat „marea satisfacție a regelui rotativei”⁶⁶.

Șefii opoziției erau convinși că moartea lui Carol I va împiedica funcționarea alternanței. Propunerea lui Brătianu, făcută încă în timpul vieții lui regelui Carol I (dar aplicată în 1916), de a forma un guvern național între liberali și conservatori, însemna sfârșitul alternanței între PNL și Partidul Conservator. În 1914 se lua în considerare colaborarea tuturor forțelor politice prin formarea unui „guvern național în locul unuia de partid”⁶⁷.

*

În timpul lungii sale domnii (1866-1914), Carol I și-a îndeplinit intențiile enunțate în 1866 și a exercitat rolul de arbitru în confruntările politice dintre diferite grupări, partide, care doreau să ajungă la putere. El a încercat să evite crizele politice și a intervenit în momente critice pentru a menține ordinea și liniștea publică, calități care îi sunt recunoscute atât de oamenii politici, cât și de istoricii din epoca sa și din cea actuală.

Alexandru Lahovari, conservator, amintea în ședința Senatului din 15 noiembrie 1888, că „dacă avem un rege constituțional este tocmai pentru a ne scăpa de asemenea soluțiuni violente și sângeroase (agitațiile „Opoziției Unite” împotriva guvernului Brătianu, n.n.), este tocmai că atunci regele intervine, fără a atinge o iotă din pactul fundamental [...]. Atunci regele în momentele acelea, încetează de a fi înregistratorul decretelor ministeriale și devine un înalt arbitru între partidele în luptă”⁶⁸.

⁶⁴ I. G. DUCA, *Amintiri politice*, I, Jon Dumitru-Verlang, München, 1981, p. 13.

⁶⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Fond familial Brătianu*, nr. inventar 1286, dosar nr. 353/1911, f. 41.

⁶⁶ NICOLAE IORGA, *op. cit.*, p. 29.

⁶⁷ *Acțiunea*, XIII, 3392, 5 octombrie, 1914, p. 1.

⁶⁸ ALEXANDRU LAHOVARI, *Discursuri parlamentare* (1888-1891), publicate de AL. G. FLORESCU, PETRE V. HANEȘ și EM. N. LAHOVARI, Editura „Librăriei Școalelor” C. Sfetea, București, 1915, p. 9.

Rolul de factor de echilibru în menținerea stabilității politice a țării pe care l-a îndeplinit regele este evidențiat și de I.G. Duca, în opoziție ideologică cu Alexandru Lahovari, care spunea despre Carol că „era domnitorul străin adus de marea generațiune ca să curme odată pentru totdeauna nenorocitele lupte interne pentru domnie; el era căpitanul de la Grivița și de la Plevna, el era întruparea vie a marilor acte în a căror tradiție fusesem cu toții crescuți: Independența și Regatul”⁶⁹. Tot I. G. Duca afirma în *Amintiri politice* că: „în politica internă, dacă regele Carol a ieșit din rolul de suveran strict constituțional și a ajuns cunoscut arbitru atotputernic al vieții noastre dinăuntru, nu era din setea lui de guvernământ”⁷⁰, ci din dorința de a asigura stabilitatea politică în țară.

Carol I depășea, uneori, calitatea sa de arbitru, cu scopul de a controla pasiunile politice, care puteau să genereze acțiuni violente, nefolositoare țării: „acțiunea partidelor însă este în domeniul patimilor omenești și înfrânarea patimilor este operă grea, iar educațiunea popoarelor anevoioasă. Coroana însă, care stă deasupra patimilor, este mentorul, călăuză noastră în această operă anevoioasă și Ea nu poate să încurajeze asemenea porniri”⁷¹.

ROMANIAN BIPARTISM. THE INVOLVEMENT OF CAROL I AND THE POLITICAL LEADERS IN THE FUNCTIONING OF THE ALTERNANCE TO POWER (1895-1914)

Summary

Carol I and the political leaders maintained the two-party system founded by the political parties, National-Liberal Party and Conservative Party (after their formation) with balanced forces, in not conceding importance to the political factions or other parties, which could generate political instability. Expressing as a true arbiter in political life, Carol I used the alternation at government of National-Liberal Party with Conservative Party from 1895-1914, called in the specialized literature as “rotativa guvernamentală” (“governmental rotation”). In running of this type as organized alternation, an important role was assigned to Carol I, who took over the British model, because it ensured the public peace and permitted a balance of forces between conservators and liberals.

The alternation mechanism to government of conservators with liberals has functioned before 1895, but with unequal period of time, with alliances between liberal and conservator factions (1866-1871); between parties and different factions of conservators (1888-1895).

This system allowed the consolidation of the two government parties and the state institutions. The collaboration of the two parties was accomplished for the welfare of the state: in situations of political, economic, crises the two parties were supporting each other. The government program applied by a party which was at the government was continued by the party who succeeded in power.

Keywords: National-Liberal Party; Conservative Party; governmental rotation; two-party system; romanian political life.

⁶⁹ I. G. DUCA, *op. cit.*, p. 28.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 104.

⁷¹ *Conservatorul*, I, 185, 4 august 1901, p. 1.